

*Ірина Гонца, Ольга Молодичук
(Умань, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ОНОМАСТИЧНОЇ МЕТОНІМІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ В ОЙКОНІМІЇ ЧЕРКАЩИНИ

У статті розглядається питання творення назв населених пунктів Черкащини з точки зору семантики твірної основи та мотиваційних відношень. Особливу увагу зосереджено на детальному описі структурно-граматичних особливостей пропріативів, утворених від адміністративно-господарських термінів і географічних номенклатурних лексем. Водночас прокоментовано мотиваційні відношення, які виникали між денотатом та ойконімом у момент назвотворення, встановлено вплив екстралінгвальних факторів на процес формування ойконімії системи Черкащини.

Ключові слова: пропріатив, адміністративно-господарський термін, апелятив, географічна номенклатурна лексема, дериват.

Ірина Гонца, Ольга Молодичук

К ВОПРОСУ ОНОМАСТИЧЕСКОЙ МЕТОНИМИЗАЦИИ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НОМЕНКЛАТУРНЫХ ТЕРМИНОВ В ОЙКОНИМИИ ЧЕРКАСЧИНЫ

В статье рассматривается вопрос создания названий населенных пунктов Черкасчины с точки зрения семантики образующей основы и мотивационных отношений. Особое внимание сосредоточено на детальном описании структурно-грамматических особенностей проприативов, образованных от административно-хозяйственных терминов и географических номенклатурных лексем. Одновременно прокомментировано мотивационные отношения, которые возникали между денотатом и ойконимом в момент возникновения названия, установлено влияние экстралингвальных факторов на процесс формирования ойконимикона Черкасчины.

Ключевые слова: проприатив, административно-хозяйственный термин, апеллатив, географическая номенклатурная лексема, дериват.

Ірина Гонца, Ольга Молодичук

ДО ПИТАННЯ ОНОМАСТИЧНОЇ МЕТОНІМІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ В ОЙКОНІМІЇ ЧЕРКАЩИНИ

У статті розглядається питання творення назв населених пунктів Черкащини з точки зору семантики твірної основи та мотиваційних відношень. Особливу увагу зосереджено на детальному описі структурно-граматичних особливостей проприативів, утворених від адміністративно-господарських термінів і географічних номенклатурних лексем. Водночас прокоментовано мотиваційні відношення, які виникали між денотатом та ойконімом у момент назвотворення, встановлено вплив екстралінгвальних факторів на процес формування ойконімії системи Черкащини. Такі найменування характеризують об'єкт за фізичними властивостями ґрунту, розміром, місцем розташування, характером рослинності тощо. Процес називання денотата відбувався за принципом топонімічної синекдохи, метонімії, коли назвою певного географічного об'єкта стає номенклатурна назва іншого, існуючого поряд об'єкта. Незважаючи на архаїчність ойконімів цього типу, їх особливу цінність для вивчення історії заселення краю, для історії української мови, в українському мовознавстві такі назви поселень ще не були об'єктом цілісного дослідження.

Ключові слова: проприатив, адміністративно-господарський термін, апеллатив, географічна номенклатурна лексема, дериват.

У формуванні ойконімії лексики, особливо на початковому етапі її генезису, активну участь беруть географічні терміни й назви гомогенних об'єктів. Географічні номенклатурні терміни, т. зв. *nomina topographica*, здавна виступали як топоніми, «якщо на даній території лише один об'єкт і його немає потреби виділяти серед інших» [8, с. 21]. Крім того, у процесі номінації використовуються нові оніми, що відбивають специфічні природні

умови ландшафту, невластиві іншим регіонам явища. А отже, розкриття особливостей формування ойконімії Черкащини є можливим лише за умови ґрунтового вивчення онімів, сформованих на базі вищезгаданої лексико-семантичної групи апелятивів.

Актуальність цієї статті полягає в необхідності комплексного аналізу структурної, семантичної, словотвірної специфіки ойконімів Черкащини з основами географічних термінів, які в цьому відношенні поки що залишаються невивченими. Мета дослідження – з'ясувати лексико-семантичні особливості твірних основ тополексем, утворених від географічних апелятивів, та специфіку їх граматичної будови.

Географічна номенклатура як одна з найдавніших і стійких лексичних груп стала об'єктом дослідження багатьох мовознавців, зокрема польських (П. Нітче, Я. Сташевський), чеських і словацьких (Р. М. Малько), болгарських (Е. А. Григорян), сербсько-хорватських (Я. Шутц), білоруських (І. Я. Яшкін), російських (В. М. Мокієнко, Е. М. Мурзаєв). Чинне місце в українському мовознавстві займають праці з географічної термінології І. Верхратського, Й. О. Дзензелівського, Т. О. Марусенко, М. Ф. Сумцова, П. П. Чучки та ін. Опубліковано лексикографічні матеріали щодо окремих регіонів України: Чернігівсько-Сумського Полісся [13], Волині [4], Кіровоградщини [3] тощо.

Проблемним виявилось питання диференціації семантичної онімізації загальних назв як типового словотвірного процесу. Н. В. Подольська акцентує увагу на тому, що в результаті переходу номінаційної моделі *географічний термін* → *ойконім* в онімній системі «відбуваються більші зміни, ніж на рівні апелятивному» [11, с. 6]. Ю. О. Карпенко про переосмислення апелятивів говорить як про типовий словотвірний акт, «оскільки в кожному випадку онімізації йдеться про утворення нового слова» [7, с. 35].

Безперечно, ономастична метонімізація географічних термінів супроводжується детермінологізацією загальних назв, які, втративши первісне значення, набувають нових семантичних відтінків. Відбувається

активізація одного зі значень базового деривата у напрямку від однорідного об'єкта до індивідуальної назви населеного пункту.

Семантично-словотвірний аналіз географічних термінів показав, що значна група номенклатурних лексем має обмежене регіональне функціонування. Це призвело до того, що в одних місцевостях вони не виходять з активного вжитку, а в інших збереглися як цікаві мовні релікти. Отже, при аналізі регіональної топоніміки особливу увагу необхідно звертати на діалектну лексику відповідної місцевості, оскільки оніми на позначення топооб'єктів зазнають найрізноманітніших змін своєї структури відповідно до особливостей місцевої говірки чи діалекту [1, с. 17].

Серед відтопографічних ойконімів можна виділити декілька підгруп: а) ландшафтно-топографічні терміни; б) гідрографічні терміни; в) геоботанічні терміни; г) терміни, що стосуються типів поселень і помешкань; г) економіко-географічні терміни [6, с. 139].

Для ойконімікону Черкаської області домінантними виявилися деривати, похідні від ландшафтно-топографічних лексем, які безпосередньо відтворюють особливості місцевості, її різноманітні властивості (ландшафт, характер ґрунту тощо). Нами зафіксовано 23 назви поселення цієї моделі, або 19 відсотків від загальної кількості найменувань, що піддаються аналізу. За семантичним навантаженням твірних географічних апелятивів серед назв поселень досліджуваної моделі можна вичленувати 2 групи найменувань:

а) ойконіми на позначення позитивного (підвищеного) рельєфу (18 назв, або 14,9 %): *Долинка* (Мс.) < ГТ *долинка* – ‘маленька долина’ [14, с. 43]; *Круглик* (Гр.) < ГТ *круглик* – ‘гора; заглибина земної поверхні круглої форми; ліс круглої форми’ [10, с. 233], див. також ОН *Кругликъ* [5, с. 120]; *Озерище* (Кн.) < ГТ *озерище* – ‘луг на місці колишнього водоймища’ [10, с. 408]; *Подоль* (Чб.) < ГТ *поділ* – ‘рівнина, низовинна місцевість, передгір'я; відкрита рівнина без дерев; рівнина у неглибокій западині; підніжжя гори, горба, підвищення; долина; глибокий яр’ [10, с. 444]; *Степ* (Ум.) < ГТ *степ* – ‘невеликий польовий простір за межами лісу; луг на підвищенні з рослинністю, подібною до степової; відкритий безлісий простір із чорноземами’ [10, с. 40]; *Стінка* (Тл.) < ГТ *стінка* – ‘схил гори, горба,

підвищення; крутий схил гори; обломок скелі, що стоїть окремо' [3, с. 187]; **Талдикъ** (сучасн. *Талдики* – Чк.) < ГТ *талдыкъ* – ‘луг’ [10, с. 219];

б) ойконіми на позначення негативного (пониженого) рельєфу (4 оніми, 3,3 %): **Балка** (Тл.) < ГТ *балка* – ‘яр; заглибина у місці водоймища; яр, покритий лісом; долина; яр у степу; глибокий обривистий яр; яр на території кар’єру; ущелля; вузька протяжна низина, долина; старе русло річки; луг заливний; підвищення’ [10, с. 68–69], див. також ОН *Балко* [5, с. 64]; **Валява** (Гр.) < діал. *валява* – ‘велика кількість, безладне нагромадження чогось’ [2, I, с. 125], *свалява* – ‘горбиста місцевість’ [10, с. 313], див. також ОН *Г. Валявець* [5, с. 90]; **Вила** (Тл.) < ГТ *вила* – ‘яр, розділений на дві частини; підвищення, що має три розгалуження; місце злиття двох річок’ [2, I, с. 166], див. також ОН *Вила* (1233) [5, с. 38]; **Канава** (сучасн. *Конела* – Жш.) < ГТ *канава* – ‘довга заглибина, виконана в землі; рів; канал’ [2, II, с. 86].

Остаточного не з’ясовано походження назви поселення **Шпола** (Шп.). На думку М.П. Янка, сучасний ойконім, пройшовши процес видозміни, успадкував найменування місцевості, поблизу якої він локалізувався, зокрема: *Вспольє* < *Вишпольє* < *Шпольє* < *Шполе* [3, с. 396]. Цілком імовірний зв’язок досліджуваного денотата з апелятивами *шполик* – ‘болотиста місцевість’, *шполик* – ‘совок, яким черпають воду’, оскільки територія поселення своїми контурами нагадує совок [10, с. 57–58].

Характерною рисою ойконімії Черкащини є переосмислення економіко-географічних термінів. В основі таких назв населених пунктів лежать географічні номенклатурні лексеми на означення промислів, пов’язаних із випалюванням поташу, вугілля, цегли, перегонкою смоли, скипидару або дьогтю (16 назв, 13,2 %), напр.: **Буда** (Чг.) < ГТ *буда* – ‘поташний завод; селітровий завод; місце в лісі для виварки дьогтю, смоли’ [13, с. 79–80]; **Будище** (Зв.) < ГТ *будище* – ‘місце, де був поташний завод’ [2, I, с. 106]; **Гамарня** (Кн.) < ГТ *гамарня* – ‘залізоплавильний завод’ [2, I, с. 269]; **Гута** (див. *Гута Кумейківська* – Чк.) < пор. нім. *Hutte* – ‘металургійний завод’, польс. *hutta* – ‘завод, домна, скляний завод’. На Україні так називались примітивні скляні підприємства по виготовленню кришталю [13, с. 94]; **Поташ** (Тл.) < апелятив *поташ* – ‘біла порошкоподібна речовина, що

використовується у миловарінні і при виробництві скла' [2, II, с. 98]; **Поташня** (Кн.) < ГТ *поташня* – 'поташний завод' [2, II, с. 98]; **Тартак** (К.-Ш.) < ГТ *тартак* – 'лісопильний завод' [2, IV, с. 248]; **Цегельня** (Гр.) < ГТ *цегельня* – 'завод, який виробляє цеглу' [2, IV, с. 261]; **Шахта** (Зв.) < ГТ *шахта* – 'місце добування глини, піску' [3, с. 204]. Поселення виникло біля однієї з перших шахт.

Вивчення місцевої ойконімії у семантико-словотвірному плані показує, що незначна група ойконімів утворилася на базі економіко-географічних термінів, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. Нами зафіксовано 4 найменування, або 3,3 % від загальної кількості онімів, утворених семантичним шляхом від номенклатурних лексем, напр.: **Бажаторина / Бажатарня** (Мс.) < апелятив *бажантарня* – 'фазанник, фазанячий двір' [3, с. 57]; **Левада** (Тл.) < АГТ *левада* – 'присадибна ділянка землі з сінокосом, городом та плодовим садом' [2, II, с. 349]; **Одай / Годай** (сучасн. *Вікторівка* – Хр.) < ГТ *одай* – 'загін для великої рогатої худоби поза селом; хутір, виселок' [2, III, с. 38]; **Стадниця** (Гр.) < ГТ *стадниця* – 'стайня, конюшня' [2, IV, с. 195–196], див. також ОН *Стадник* < апелятив *стадник* – 'пастух; наглядач за громадськими стадами' [5, с. 60].

Спадною продуктивністю відзначається ойконімна модель, мотивована географічними номенклатурними термінами, що характеризують певні риси суспільного життя, предмети матеріальної та духовної культури. Необхідність освоєння незаселених земель сприяла появі нових типів поселень, жителям яких надавали на певний період привілеї – звільнення від податків і феодалських повинностей. Такі соціальні передумови сформували синекдохатичні похідні від номенклатурного деривата *слобода*, *слобідка* (3,3 %): **Слобода** (сучасн. *Будки* – См.) < АГТ *слобода* – 'поселення на Україні в XVII–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалських повинностей, мали якість пільги, привілеї, т. зв. 'слободи'; село з жителями, які займаються ремеслами, працюють на підприємствах; відокремлена частина великого села' [1, с. 18]; **Слобода** (х., Гр., 1946); **Слобода** (сучасн. *Цвіткове* – Гр.); **Слободка** (див. *Софіївка* – Зв.).

П'ятьма прикладами репрезентуються утворення від географічних термінів із формантом *-иц-е*, первісна семантика яких вказувала на локалізацію твірного деривата: **Городище** (Гр.) < АГТ *городище* – ‘поселення, укріплене валами і ровами; місце, де збереглися рештки укріпленого поселення’ [2, I, с. 313]; **Городище** (Жш.); **Монастирище** (Мс.) < ГТ *монастирище* – ‘місце, де колись був монастир’ [2, II, с. 403]; **Селище** (К.-Ш.) < АГТ *селище* – ‘залишки стародавнього неукріпленого поселення; місце, де колись було село; невелике село; велике село, слобода’ [2, IV, с. 72]; **Селище** (Кн.).

Подібну продуктивність мають ойконіми з лексемами на позначення типів помешкань, захисних та господарських споруд в основі (4 оніми, або 3,3 %), напр.: **Городок** (Чг.) < ГТ *городок* – ‘обгороджена ділянка на городі; населених пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр’ [3, с. 63]; **Гребля** (Хр.) < ГТ *гребля* – ‘штучне перекриття води на річці або на ставку; дорога через річку’ [3, с. 63–64]; **Зарубь** (див. *Зарубинці* – Кн.) < д.-рус. *зарубь* – ‘засіка, укріплення з повалених дерев; перегородка між током і запіллям; мала кошара на худобу’ [3, с. 61], див. також ОН *Заруба* (1433) [5, с. 85]; **Хижина** (Жш.) < ГТ *хижина* < *хижа* – ‘глиняна напівземлянка; хата; халупа’ [3, с. 73].

Засвідчено й функціонування найменувань населених пунктів, мотивованих адміністративно-господарськими термінами (5 оніми; 4,1 %), зокрема: **Дача** (Зл.) < АГТ *дача* – ‘літній будинок для відпочинку’ [13, с. 214]; **Митниця** (Шп.) < АГТ *митниця* – ‘установа, що здійснює контроль за провозенням товарів через кордон і за оподаткуванням їх’ [13, с. 221]: у XVIII ст. існувала польська митниця для збору мита за експорт товарів до Речі Посполитої [3, с. 40]; **Паланка** (Ум.) < АГТ *паланка* – ‘помешкання, укріплене житло, огорожене частоколом; адміністративний округ у запорожців; полкове укріплення, місце перебування полковника з іншими службовими особами у запорожців’ [13, с. 20], див. також ОН *Паланька* [5, с. 147]; **Паланка** (См.); **Сучок** (сучасн. *Ярославка* – Шп.) < АГТ *сучок* – ‘міцні земляні укріплення, бастіони, де стояли гармати’ [3, с. 54].

Як наслідок топонімізації збірного відапелятивного деривата маємо найменування ойконімного об'єкта *Скиття* (К.-Ш.), що, ймовірно, зумовлене близьким територіальним розміщенням *скит* – ‘невелике житло ченців-самітників, розташоване віддалік від основних монастирських будівель; невелике поселення монастирського типу в безлюдній місцевості’ [3, с. 67], див. також ОН *Скитник* < *скитник* – ‘чернець, який живе у скиті’ [3, с. 111].

Власними назвами могли ставати й інші апелятиви, зокрема лексеми із квалітативним значенням, що вказували на характер поселення: *Затишок* (Ум.) < апелятив *затишок* – ‘тихе місце, захищене від вітру, течії і т. ін.’ [14, с. 51]; *Таганча* (Кн.) < апелятив *таганча* – ‘трикутник’ [3, с. 43]; *Хрести* / *Крести* (Зл.) < апелятив *крестъ* – ‘межовий знак у вигляді хреста’ [3, с. 112], див. також ОН *Крестъ* [5, с. 105].

Значна кількість найменувань поселень Черкащини – результат ойконімізації геоботанічних термінів, які репрезентують апелятиви на означення предметів рослинного покриву регіону в широкому і вузькоспеціалізованому плані. Твірною основою відгеоботанічних назв поселень рідко виступають конкретні об'єкти флоросистеми: *Барвінок* (Зв.) < апелятив *барвінок* – ‘трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами’ [2, I, с. 48]; *Берест* (сучасн. *Берестовець* – Ум.) < апелятив *берест* – ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень; кора, луб берези’ [3, с.56]. Однак значну частину ойконімії досліджуваного ареалу становлять номінації, мотивовані основними видовими поняттями (*гай*, *дїброва*, *луг*). У кількісному співвідношенні вищезгадана семантична категорія дериватів становить 12 назв, або 9,9 % від загальної кількості онімів, що сформувалися внаслідок переходу в топонім того чи того географічного апелятива, напр.: *Гай* (Др.) < ГТ *гай* – ‘невеликий, переважно листяний ліс’ [6, с. 138]; *Дїброва* (Кн.) < ГТ *дїброва* – ‘листяний ліс, на родючих ґрунтах якого переважає дуб; ділянка поля серед дубів’ [3, с. 24], див. також ОН *Дуброва* (I пол. XV ст.) [5, с. 102]; *Довжок* (Мн.) < апелятив *должикъ* – ‘продовгувате дерево’ [14, с. 60], див.

також ОН *Должиков* (1578) [6, с. 98]; *Дубина* (Лс.) < ГТ *дубина* – ‘дубовий ліс; гора, вкрита лісом тільки на вершині; горб у лісі, вкритий деревом’ [3, с. 42], див. також ОН *Дубина* (1495) [5, с. 137]; *Дубникъ* (Зл.) < ГТ *дубник* – ‘дубовий гай, дубина; молодий дубовий ліс’ [3, с. 92]; *Кругляк* (Тл.) < ГТ *кругляк* – ‘ліс круглої форми; окремих камінь’ [3, с. 102]; *Ріжок / Рижок* (Лс.) < ГТ *ріжок* – ‘узлісся, клин лісу’ [3, с. 174], див. також *рижа* – ‘земельна ділянка з глинястим ґрунтом’ [3, с. 170]; *Талдыкъ* (див. *Талдики* – Чк.) < ГТ *талдыкъ* – ‘луг’ [3, с. 119].

Місцевий ойконімікон містить також одиничний метафоричний дериват з позитивною семантикою: *Сніп* (См.) < *сніп* як уособлення достатку.

Серед назв населених пунктів Черкаської області диференціюємо порівняно небагато ойконімів, похідних від гідрографічних термінів на позначення типів водних об’єктів (кольору, смаку чи температури води, характеру течії тощо). Домінуючим різновидом лексико-семантичного способу деривації у цих моделей є онімізація сингулярних апелювативів на основі подібності одного об’єкта до іншого чи асоціації за суміжністю. Найчастіше гідрографічні терміни зустрічаються у вигляді «законсервованих» лексем (11 назв, 9,1 %): *Брідок* (Лс.) < ГТ *брідок* – ‘невелика мілина на річці, брід’ [3, с. 29], див. також ГТ *брід* – ‘мілке місце річки; заболочена, важкопрохідна частина дороги’ [2, I, с. 100], ОН *Бродекъ* (1136) [10, с. 27]; *Вїкнина / Окнина* (сучасн. *Вікнине* – Кп.) < ГТ *вікнина* – ‘непоросле місце на болоті; грузьке болото, трясовина; болотна яма; вир у річці’ [3, с. 39]: поблизу локалізується водоймище *Викнино*; *Виль* (См.) < ГТ *віл* – ‘рукав річки, стариця, озерце’ [3, с. 122]; *Гать* (Др.) < ГТ *гать* – ‘завжди заболочена місцевість на дні долини, завалена соломною, деревом для проїзду чи проходу’ [3, с. 141]; *Заріччя* (К.-Ш.) < ГТ *заріччя* – ‘низовина біля річки; місцевість за рікою’ [3, с. 229]; *Камінка* (Мс.) < ГТ *кам’янка* – ‘кам’яниста місцевість; річка, яка тече в кам’янистому ложі; кам’яниста гора’ [9, с. 71]; *Криничка* (Чб.) < ГТ *криничка* – ‘джерело в лісі’ [3, с. 100], див. також ГТ *криниця* – ‘джерело; річка, криниця з доброю водою’ [14, с. 304]; *Рудка* (Мн.) < ГТ *рудка* – ‘болотяна місцевість; долина зі стоячою неглибокою водою, яку іржа забарвлює в коричневий (рудий) колір’ [14,

с. 94]; **Синявка** (Кн.) < апелятив *синявка* – ‘стояча вода, болото, калюжа’ [14, с. 505]; **Студенець** (Км.) < ГТ *студенець* – ‘колодязь’ [14, с. 528].

Для ойконіміїної системи досліджуваної території характерними є також відапелятивні найменування у формі *pluralia tantum*, які, поступово абстрагуючись від своєї безпосередньої функції, сформувалися не за допомогою спеціальних дериваційних формантів, а в результаті переходу сингулярних дериватів у множинні [9, с. 96–98]. Першим думку про те, що категорія множини в топонімії не завжди відбиває реальну позицію, а служить топонімотворчим засобом, висловив німецький вчений В. Шпербер [12, с. 139].

Своїми твірними основами аналізований тип не відрізняється від назв населених пунктів у формі однини. Як засвідчує зібраний матеріал, найбільш поширеними виявилися ойконіми, утворені від флоролексем (9 назв, 7,4 %): **Березки** (Кн.) < апелятив *береза* – ‘лісове білокоре дерево з тоненьким довгим гіллям і серцевидним листям’ [2, I, с. 59]; **Березняки** (См.) < апелятив *березняк* – ‘березовий ліс’; **Верески** (сучасн. *Хлипнівка* – Зв.) < від зарослів вічнозеленого *вереску* < *верес* – ‘вічнозелений низенький кущик з дуже дрібним і численним листям та лілово-рожевими квітками’ [2, I, с. 16]; **Вільхи** (Зл.) < апелятив *вільха* – ‘рід дерев і кущів з родини березових’ [3, с. 43]; **Лози** (Зл.) < апелятив *лоза* – ‘лозовий чагарник; зарослі кущів; лозняк’ [2, I, с. 555], див. також ОН *Лоза* (1501) [5, с. 83]; **Пеньки** (Жш.) < апелятив *пеньки* < *пеньок* – ‘нижня частина стовбура дерева, яка залишилась на корені після того, як дерево зрубали, спиляли, зламали і т. ін.’ [2, VI, с. 116], див. також ОН *Пенько*, *Пенька* (1539) [5, с. 298]; **Тополі** (Др.) < *тополя* – ‘дерево родини вербових із високим прямим стовбуром’ [3, с. 17].

У складі плюральних ойконімів Черкащини функціонують і номінації, мотивовані лексемами на позначення особливостей місцевості (9 онімів, 7,4 %):

а) позитивних: **Боки** (див. *Нижні Боки* – К.-Ш.) < ГТ *бік* – ‘місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь; схил гори, підвищення, берег’ [3, с. 25]; **Бурти** (сучасн. *Косарі* – Км.) < ГТ *бурта* – ‘велика купа, насип, підвищення; невисока похила гора; місце приготування

селітри' [3, с. 28]; **Роги** (Мн.) < ГТ *rig* – 'клин поля; край чого-небудь' [3, с. 173]: через с. проходив чумацький шлях, який розходився у різні сторони; **Стенки** (Шп.) < ГТ *стенки* – 'рівнина' [3, с. 186]; **Талдики** (Чк.) < ГТ *талдыкъ* – 'луг' [6, с. 139];

б) негативних: **Яри** (Хр.) < ГТ *яръ* – 'вузька глибока западина із стрімкими узбіччями' [2, II, с. 585], див. також ОН *Яр* [5, с. 154]; **Ярки** (Зл.) < ГТ *ярок* – 'невеликий яр; заглиблення непевної форми; долина; випасний луг' [3, с. 208].

Поряд із ландшафтно-топографічними та флоролексемними дериватами, ойконімами ставали адміністративно-господарські терміни, які містять інформацію про типи населених пунктів, особливості забудови досліджуваного ареалу захисними, господарськими чи транспортними спорудами (6,6 %), зокрема: **Будки** (См.) < АГТ *будка* – 'маленька буда' [3, с. 56–57]; **Вали** (сучасн. *Шевченка* – См.) < ГТ *вал* – 'високий земляний насип навколо поселення, міста або фортеці для захисту від ворога; декілька невисоких горбів; козацькі вали; гребінь, продовгувате підвищення; купа; великий камінь' [2, I, с. 123]; **Кути** (Мн.) < АГТ *кут* – 'урочище; хутір; тип поселення, де жила біднота; кінець, сторона, край села' [2, II, с. 333]; **Підмети** (Гр.) < апелютив *підмет* – 'грядка, конопляник' [2, III, с. 117]; **Погреби** (Др.) < АГТ *погріб* – 'спеціально обладнана яма для зберігання продуктів' [3, с. 123–124]; **Участки** (Лс.) < ГТ *участок* – 'земельна ділянка, поле; частина території' [3, с. 199]; **Хутори** (Чк.) < АГТ *хутір* – 'відокремлене селянське господарство разом із садибою власника; невелике селище, яке виникло внаслідок переселення людей із сіл; виселок; одинока селянська садиба із земельним наділом' [4, с. 72].

Гідрографічна номенклатура становить собою давній шар лексики, що відзначається посиленою стійкістю щодо зовнішніх впливів. Більшість лексем, які стали основою для *pluralia tantum*, мають прозору внутрішню форму й належать до давнього слов'янського прошарку (6 назв, 4,9 %), наприклад: **Єрки** (Кп.) < ГТ *єрик* – 'невелика річкова протока, старище; місцевість, багата єрками' [2, II, с. 468]; **Залевки** (См.) < ГТ *залев* – 'розлив річки, повінь, заплава'; **Заплавки** (Зл.) < ГТ *заплав* – 'низина біля річки' [3,

с. 79]; *Луки* (Шп.) < ГТ *лука* – ‘дугоподібний вигин русла річки або берега річки’ [4, с. 51], див. також ОН *Лука* (1088) [67, с. 113]; *Розсішки* (Хр.) < ГТ *розсоха* – ‘развилка, место, где вилообразные концы; распутье’ [2, IV, с. 58], див. також ОН *Росоха* (1552) [5, с. 138]; *Потоки* (Кп.) < ГТ *потік* – ‘річка (невелика), струмок із стрімкою течією’ [2, III, с. 378]: с. розташоване при р. Вись.

Отже, для назв поселень Черкащини, утворених від апелятивів, характерним було домінування моделей, мотивованих геоботанічними апелятивами. Оскільки територія краю переважно має рівнинний рельєф, то й серед аналізованих ойконімів досить часто фігурують назви поселень, похідні від ландшафтно-топографічних термінів, зокрема ГТ на позначення *долин, рівнин, полян*. Чималою кількістю представлені ойконіми, утворені від географічних номенклатурних лексем на означення місцевих промислів (виварки дьогтю та смоли, випалювання поташу, виготовлення цегли та обробіток деревини, добування глини та піску). Менш продуктивними є назви поселень, що походять від адміністративно-господарських термінів на означення типів поселень і господарських споруд (найчастіше онімізувалися такі видові утворення, як *городище, селище*). Рідше у ролі твірних лексем виступають терміни на позначення особливостей ґрунтів та локалізації одного денотата по відношенню до іншого. Малопродуктивними для місцевого ойконімікону виявилися найменування, етимологія яких тісно пов’язана з гідрографічними термінами (серед них найбільшу частку становлять оніми, що вказують на заболоченість місцевості).

Література

1. Вербич С. Мікротопонімія як відбиття розвитку лексико-семантичної моделі «апелятив – онім» // Наукові записки. – Випуск 37. – Серія : Філологічні науки (мовознавство) / С. Вербич. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 16–18.

2. Грінченко Б. Д. Словарь української мови / Б.Д. Грінченко. – Т.1–4. – К., 1907–1909.
3. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В. В. Лучик. – Київ–Кіровоград : РВГУЦ КДПУ, 1999. – 224 с.
4. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк : Настир'я, 1997. – 108 с.
5. Демчук М. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М. Демчук. – К., 1988. – 172 с.
6. Жучкевич В. А. Местные географические термины в топонимии Белоруссии // Местные географические термины / В. А. Жучкевич. – М. : Мысль, 1970. – С. 138–145.
7. Карпенко Ю. А. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт // 6 Республіканська ономастична конференція, 4–6 грудня 1990 р. : Тези доповідей і повідомлень. – Ч. 1 : Теоретична та історична ономастика / Ю. А. Карпенко. – Одеса, 1990. – С. 35–37.
8. Корепанова А. П. Нарада про місцеві географічні терміни в топонімії // Повідомлення Української ономастичної комісії / А. П. Корепанова. – К. : Наукова думка, 1968. – Вип. 7. – С. 20–27.
9. Корепанова А. П. Словотворчі типи гідронімів басейну нижньої Десни / А. П. Корепанова. – К. : Наукова думка, 1969. – 100 с.
10. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.
11. Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1983. – 160 с.
12. Поляруш Т. Моделі pluralia tantum на -и, -і, -а в різних топонімічних класах // Проблеми слов'янської ономастики / Т. Поляруш. – Ужгород : УДУ, 1999. – С. 139–142.
13. Черепанова Е. О. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья / Е. О. Черепанова. – Сумы, 1984. – 275 с.

14. Шульгач В. П. Ойконімія Волині : Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К. : Кий, 2001. – 189 с.

Умовні скорочення

Др. – Драбівський, Зв. – Звенигородський, Зл. – Золотоніський, Км. – Кам'янський, Кн. – Канівський, Кп. – Катеринопільський, К.-Ш. – Корсунь-Шевченківський, Лс. – Лисянський, Мк. – Маньківський, Мс. – Монастирищенський, ОН – особова назва, См. – Смілянський, Ум. – Уманський, Хр. – Христинівський, Чг. – Чигиринський, Чб. – Чернобаївський, Шп. – Шполянський